

Patrijarhalnost u hrvatskoj obitelji: briga ili dominacija

Jasenska Kodrnja

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Autorica prezentira neke indikatore patrijarhalnosti na osnovi rezultata preglednog istraživanja (*survey research*) »Društvena struktura i kvaliteta života u periodu tranzicije«, kojeg su proveli Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Centar za istraživanje tranzicije i civilnog društva. Podaci su prikupljeni metodom ankete na reprezentativnom uzorku punoljetnih stanovnika Republike Hrvatske, a u ovom se radu izlažu rezultati dobiveni od ispitanika koji žive u selu. Patrijarhalnost se motri na razini stavova i ponašanja, a operacionalizirana je na dimenzije: reprodukcija, moć, odnos privatnost-javnost, obavljanje poslova u domaćinstvu.

Prvi, teorijski dio članka pojmovna je analiza patrijarhalnosti, temeljena na tekstovima autora moderne (F. Bacon, G. W. F. Hegel). Autorica pokazuje da se moderna ne suprotstavlja predmodernom patrijarhalizmu, nego ga implicitno ili eksplicitno afirmira. U tih, kao i u nekih drugih autora (V. St. Erlich, braća A. i S. Radić), poznaje se idealizirana slika patrijarhata u kojoj istaknuto mjesto zauzima vrijednost *briga* (o obitelji i državi), a subjekt je Veliki muškarac (otac obitelji, vođa naroda ili bog). Gotovo identični nalazi proizlaze i iz interpretacije rezultata empirijskog istraživanja, uključujući i primjenu faktorske analize. Znatna većina ispitanika prihvaća i afirmira patrijarhalne vrijednosti, a utjecaj raznih nezavisnih varijabli najčešće je ispod razine statističke značajnosti. Stavovi koje ispitanici najviše prihvaćaju također ukazuju da je riječ o idealiziranoj slici patrijarhata u kojoj istaknuto mjesto zauzima Veliki otac, a stare se vrijednosti isprepliću s novom postmodernom vrijednošću – *brigom*. Temeljem rezultata, autorica ističe bitna svojstva patrijarhata: otpornost promjenama i sklonost prerusavanju. Za pretpostaviti je, a to navode i neke autorice postfeminizma, da ova svojstva patrijarhalnosti proizlaze iz njezine dubinske, podsvjesne i mitske razine.

Ključne riječi: patrijarhalnost, moderno, postmoderno, briga, dominacija, Veliki muškarac (otac, bog).

Primljeno: 1. lipnja 2002.

Prihvaćeno: 7. srpnja 2002.

1. 0 istraživanju

U ovom istraživanju patrijarhalnost se motri na razini stavova (o nekim za ovo područje tipičnim temama) i ponašanja (također tipičnoga za prepoznavanje ovog fenomena), a na temelju rezultata projekta »Društvena struktura i kvaliteta života u periodu tranzicije« Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ) i Centra za istraživanje tranzicije i civilnog društva. Podaci su prikupljeni metodom ankete 1996. godine na reprezentativnom uzorku koji su činila 2.202 odrasla stanovnika Republike Hrvatske (pregledno istraživanje). Za izradu ovoga rada iz uzorka je izdvojeno 907 ispitanika koji stalno žive u selu i podaci su posebno obrađeni. Obradeni se podaci odnose samo na dio, istraživanjem društvene strukture i kvalitete života operacionaliziranih oblika patrijarhalnosti (reprodukcija, moć, odnos privatnost-javnost, te obavljanje poslova u domaćinstvu), tako da rad ne zadiru u neka druga životna područja u kojima se ovaj fenomen iskazuje. Moglo bi se uopćeno reći da je istraživanje više usmjereno na područje muških i ženskih uloga, a manje na teme koje zaokupljaju recentne istraživače i istraživačice postfeminizma (identitet, subjekt, tijelo, nasilje, ženska prava). Kako su pitanja vezana uz patrijarhalnost samo jedan segment i dio većeg istraživanja, razumljivo je da je njihov broj reduciran brojčano i tematski.

Istraživanja patrijarhalnosti predmet su kontinuiranog interesa IDIZ-a, a institutski su istraživači proučavanju ove teme pružili evidentan doprinos. Naime, gotovo identične operacionalizacije, odnosno skale i pitanja sadržavali su upitnici istraživanja provedenih 1984./1985. i 1989. godine (ali na nešto drugačijem uzorku). Rezultati ovih istraživanja objavljeni su u radovima Instituta (Hodžić, 1990.; 1991.). Također je i u upitniku istraživanja »Religijske promjene i vrijednosti u hrvatskom društvu« (Labus, 2000.), provedenome 1999. godine na drugačijem uzorku, korišten identičan istraživački instrumentarij, odnosno skala i pitanja o patrijarhalnosti, s tim što je broj pitanja bio reduciran. Osim toga, dugogodišnji istraživački prinosi Ruže First-Dilić (pretežito empirijski), te Blaženke Despot i Gordane Bosanac (pretežno teorijski) mogu se iščitavati i unutar teme patrijarhalnost, te bi ih trebalo uzeti u obzir kao nezaobilaznu pretpostavku.

2. 0 pojmu patrijarhalnost

Patrijarhat i patrijarhalnost potječu od riječi patrijarh (grčki *patria* = pleme i *archos* = vođa), koja znači praoca, rodonačelnika, glavu roda u rodovskom društvu, glavu Pravoslavne crkve i uglednog starca. Jedna od definicija patrijarhat vidi kao »oblik rodovske zajednice u kojoj je osnovna društvena jedinica očev rod... « (Klaić, 1962.).

Patrijarhat se najčešće definira kao sistem utemeljen na moći oca, a patrijarhalnost kao niz značajki toga sistema. »Doslovno, vlast oca; pojam se originalno koristi za opis autoriteta muške glave domaćinstva. Danas se upotrebljava općenitije, naročito u feminističkim teorijama u kojima generalno znači mušku dominaciju... « (Marshall, 1998.: 485).

Patrijarhat je pojam koji varira u prostorno-vremenskom i ideološkom kontinuu-
mu. Njegovo je vrijeme više prošlo nego buduće (premda se, uz neka razdoblja
daleke prošlosti, veže više štovanje boginja), slike njegove idealizacije češće aso-
ciraju na selo nego na grad (premda danas te razlike blijede), ideološki više od-
govara konzervativizmu nego liberalizmu (premda liberalizam, naročito u vrijeme
svoga nastanka, pod pojmom »čovjek općenito« previda razlike zasnovane na
muškoj dominaciji).

Uopćeno, moglo bi se reći da je u ranijoj literaturi prevladavalo prezentiranje pa-
trijarhata kao samorazumljivoga i neupitnog sistema zasnovanog na autoritetu
muškarca - oca. U novijoj literaturi, međutim, uz patrijarhat se vežu pojmovi koji
problematiziraju tu moć kao: podčinjavanje, dominacija, opresija, falocentrizam,
androcentrizam. Kada je riječ o drugom članu u tom odnosu (ženi), spominju se
pojmovi: asimetrija, marginalnost, drugost.

Valja istaknuti da filozofi moderne koji, u odnosu na mislioce prethodnog raz-
doblja, nastupaju s novom paradigmom jakog subjekta (humanizam), novim me-
todama (racionalizam, empirizam) i novim ili na nov način definiranim vrijedno-
stima (jednakost, sloboda, bratstvo), gotovo uopće ne diraju u patrijarhat kao su-
stav i patrijarhalnost kao njegove značajke. Naime, koncentracija na moćnog čov-
jeka u odnosu na prethodno razdoblje moćnog boga i moćnu crkvu, bila je za-
pravo redukcija na moć čovjeka samo jednoga roda - muškarca. Usredotočenost
na vrijednosti slobode, jednakosti i bratstva s izostankom komplementarnog se-
strinstva, pokazuje isključenje čitavog jednog roda kome se prešutno oduzima
pravo na realizaciju tih vrijednosti. Iako se filozofi toga razdoblja (moderne) u
pravilu ne bave posebno temama patrijarhata i patrijarhalnosti, one su često im-
plicitno prisutne u njihovim tekstovima. Naročito oni filozofi koji grade jedinstven
sustav u dionicama o pravu, obitelji ili utopijskoj državi, navode i ovu temu.

Filozof Francis Bacon (1561.-1626.) svojom filozofijom i svojim životom postao je,
na neki način, simbolom (paradigmom) temama o odnosu čovjeka i prirode, zna-
nosti i etike, znanosti i njene primjene, odnosno temama kojima se bave ekologi-
ja, bioetika, postfeminizam, new-age. U djelu *Nova Atlantida* koje dugo vremena
unutar njegova opusa nije bilo smatrano osobito značajnim, a izgleda da to danas
postaje sve više, Bacon govori o ulozi znanosti. To je nedovršena knjiga o ideal-
noj društvenoj zajednici, odnosno državi, a kao i neke druge utopije smještena je
na otoku. Osim fascinantnih znanstvenih otkrića, kao i njihove primjene u proiz-
vodnji, pri čemu pokazuje izvanrednu vidovitost, Bacon prezentira društveni
ustroj i ustroj obitelji zasnovan na idealiziranom patrijarhalnom obrascu. To se
iskazuje prikazom razgovora zalutalih moreplovaca sa stanovnicima Nove Atlanti-
de, te slikama obiteljskih i državnih ceremonija. Obiteljska svečanost je običaj ko-
ji se upriličuje svakom čovjeku (muškarcu) koji doživi više od trideset potomaka
svoga tijela, a priređuje se o trošku države (Bacon, 1967.). Dva dana prije svetko-
vine otac obitelji, uz pomoć tri prijatelja i upravnika grada, zasjeda u savjetu, tj.
pomaže u rješavanju problema (savjetuje, kažnjava, kori). Na sam dan svetkovine
prvo se obavlja služba božja (boga oca), a potom se odlazi u dvoranu u kojoj se
nalazi stolica za oca obitelji. Majka te loze smješta se na galeriju iza zastora i iza

»...išaranog prozora od stakla optočenog zlatom i plaveti; ona tu sjedi, ali se ne vidi« (Bacon, 1967.: 225, 226). Nitko je ne vidi i nitko joj se ne obraća. Potom, dolazi kraljev glasnik s darovima i povlasticama (za oca, dakako). Tijekom ručka otac obitelji sjedi sam za stolom, poslužuju ga njegovi sinovi, a pri kraju ručka uzvanici pjevaju pohvalu Adamu, Nou i Abrahamu (očevima precima). Slično izgleda i svečanost ulaska jednoga od otaca Salamonova doma (znanstvenog instituta) u grad. Otac dolazi na kočiji-nosiljci; ispred i iza njega stupaju mladići, časnici, poglavari gradskih društava, sve samo muškarci. Institucija obitelji i braka na Novoj Atlantidi je patrijarhalna i monogamna. Tu nema mnogoženstva, javnih kuća, prostitucije, homoseksualnosti, razuzdanosti. Stanovnici Nove Atlantide su čestiti i sretni ljudi, a osnova njihove sreće je idealizirani patrijarhat: štovanje oca obitelji, oca znanosti i oca boga. Mjesto žene je »iza zavjese« ili u gomili (na ulici i u domu), ona je nevidljiva i neprepoznatljiva, te nije vrijedna štovanja (darova).

U *Osnovnim crtama filozofije prava*, govoreći o obitelji i braku, Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770.-1831.) sasvim jasno (patrijarhalno) određuje odnos između muškarca i žene, te roditelja i djece. Osnova tog odnosa je inferiornost žena i djece, što se postiže njihovom poslušnošću (djece) i služenjem (žene).

Uz prava djece da budu othranjena i odgojena, Hegel navodi i pravo roditelja da se ona drže u stezi. »Svrha kazni nije pravednost kao takva, nego je subjektivne, moralne prirode, zastrašivanje slobode, koja je još obuzeta u prirodi...« (Hegel, 1964.: 158). Također, svrha odgoja je uputiti mlade da kad odrastu osnuju vlastite porodice »sinovi kao starješine, a kćeri kao žene« (Hegel, 1964.: 159). Obuzdavanje prirode, jednako kao u odgoju, spominje se i u braku a znači uzdizanje iz prirodnoga, pa mu Hegel pripisuje atribute »čistoće«, »stege«, »uzvišenosti iznad slučajnosti i strasti«, »suzdržavanje« i »sram«.

Odnos muškarca i žene Hegel definira kao odnos prvoga i drugoga. »Ono jedno stoga je ono duhovno, kao ono što sebe razdvaja u osobnu samostalnost koja bitkuje za sebe i u znanje i htijenje slobodne općenitosti, samosvijesti pojmovne misli i htijenje objektivne konačne svrhe; - ono drugo je ono duhovno koje se održava u slozi kao znanje i htijenje supstancijalnoga u obliku konkretne pojedinačnosti i osjećaja; - ono prvo u odnosu prema van, nešto moćno i djelatno; ovo drugo pasivno i subjektivno. Mužu je stoga i zbiljski supstancijalni život u državi, znanosti i slično, te inače u borbi i radu s vanjskim svijetom i sa sobom samim, tako da on samo iz svog razdvajanja zadobiva samostalnu slogu sa sobom, čiji mirni zor i osjećajnu subjektivnu osjećajnost ima u porodici, u kojoj žena ima svoje supstancijalno određenje, a u tom pijetetu svoje običajnosno uvjerenje« (Hegel, 1964.: 154). U dodacima knjizi, objavljenim kao paragrafi, Hegel spominje »patrijarhalni princip« i »patrijarhalno stanje« koje se unosi u građansko društvo, te navodi primjere iz antičkog Rima, Atene, Sparte... Ovi dodaci su pisani često u natuknicama, a priređivači i urednici su ih kratili ili sažimali. Zanimljivo je da upravo u tim paragrafima Hegel iznosi svoje stavove o ženi, koji potvrđuju i specificiraju njezinu drugost. Za Hegela, tek muškarac od žene čini ženu i daje joj vrijednost jer je ona po sebi nema. »Ona ga voli, zašto? Jer će on postati njen muž, jer treba da je učini ženom; - ona treba da od njega kao muža dobije svoje

dostojanstvo, vrijednost, radost, sreću kao supruga, a to je da postane žena« (Hegel, 1964.: 407). Također, ulazeći u brak djevojka predaje svoju čast. »Djevojka predaje svoju čast - muškarac ne. Jer muškarac ima još drugo područje svoje običajnosne djelotvornosti, u državi - djevojka ne - nego njena običajnost egzistira samo u bračnom odnosu« (Hegel, 1964.: 408). Nadalje, žensku prirodu uspoređuje s dječjom, mladost i žene smatra opasnima za državu i tu je Hegel najkonzekventniji u prikazu patrijarhalnosti. »Žena - dječja priroda - pojavljuje se kao nezastupljenija u prikazu patrijarhalnosti. »Žena - dječja priroda - pojavljuje se kao nezastupljenija u prikazu patrijarhalnosti. »Žena - dječja priroda - pojavljuje se kao nezastupljenija u prikazu patrijarhalnosti. »Žena - dječja priroda - pojavljuje se kao nezastupljenija u prikazu patrijarhalnosti.« (Hegel, 1964.: 409). »Gdje žene i mladost upravljaju državom, država upropaštena« (Hegel, 1964.: 410). I na kraju, Hegel navodi osnovnu funkciju žene - služenje: »Žena služi, za upotrebu je mužu i da bi se širila porodica - ako je on mrtav, izgubljena je njena korist« (Hegel, 1964.: 416).

Zanimljivo je da je Hegel svoje teze o ženi izložio većim dijelom u dodacima osnovnog teksta, kao natuknice. Iako tu temu nije držao primarnom i dostojnom osnovnog teksta, njezina mu je prezentacija bila potrebna radi izgradnje čitavog sustava koji ne funkcionira ukoliko se unutar cjeline ne utvrdi i mjesto - Drugoga. A kako je Drugo i po važnosti *drugo*, mjesto mu je u dodacima i natuknicama. Premda Hegel tvrdi da je patrijarhalna obitelj prethodnica građanskoj koja je atomizirana, i građanska je to u osnovi što pokazuje mjesto koje unutar nje zauzima ju žena i djeca.

Max Weber (1864.-1920.) u svom djelu *Osnovi socijalne ekonomije* analizira patrijarhalnu strukturu kao najvažniju predbirokratsku strukturu vlasti. Za razliku od birokratske strukture vlasti, patrimonizam (tako je naziva) ne zasniva se na »obvezi služenja nekom objektivnom, bezličnom cilju, niti se zasniva na pokoravanju apstraktnim normama, nego upravo obrnuto na odnosima strogo osobnog pijeteta. Začetak patrimonijalnosti nalazi se »u autoritetu poglavara u kućnoj zajednici« (Weber, 1999.: 93). Zajedničke crte birokratske i patrimonijalne vlasti jesu: pokoravanje podređenih normama, postojanost i karakter svakodnevnoga. Razlike su, pak, u tome što su u birokratske vlasti norme racionalno stvorene i apstraktno legalne (utemeljene u pravu), dok u patrimonijalne vlasti one proizlaze iz tradicije (koja je također legalna, ali zato što je sveta). Osnova legalnosti birokratske vlasti jest zakon ili pravilo, a patrimonijalne volja gospodara. Autoritet na razini kućanstva zasnovan je na pijetetu. »Za podređene članove kućanstva izvor autoriteta je specifično prisnan, osoban i trajan zajednički život u kući s njegovom vanjskom i unutrašnjom zajednicom koja dijeli istu sudbinu; za ženu to je normalna nadmoć fizičke i duhovne snage muškarca (kurziv, J. K.), za malo dijete njegova objektivna potreba za pomoći, a za odraslo dijete navika, trajan utjecaj odgoja i čvrsto ukorijenjena sjećanja iz mladosti, za slugu njegova nezaštićenost izvan područja moći gospodara, pokoravanje kojem ga još od djetinjstva uče životne činjenice« (Weber, 1999.: 94). Zanimljivo je da Weber za djecu i slugu ne navodi njihovu manju moć i snagu, nego navodi pretežno objektivne i socijalne razloge pijeteta, dok za ženu navodi njezinu manju moć i snagu (»normalna nadmoć fizičke i duhovne snage muškarca«). U daljem tekstu Weber spominje primjere iz antičkog Rima, Kartage, Bliskog istoka, Kine, Engleske i Francuske. Budući da je na početku definirao »normalnu nadmoć muškarca«, on se tom segmentu patrimonijalnosti više ne vraća, ne argu-

mentira ga primjerima jer je samorazumljiv. Na samom početku ovog teksta Weber, doduše, spominje (ali ne analizira) mogućnost ženskih poglavica (Indijanci Sahemi, na primjer, te nositeljstvo ženske kućne vlasti u nekim velikim ruskim obiteljima). Ono čemu Weber posvećuje pažnju jest odnos gospodara i njegovih podčinjenih (vladara i podanika), što se realizira kroz tlaku i namete, kao i sustav službi. Za razliku od »slijedećeg« birokratskog sustava, patrijarhalni sustav karakterizira odsustvo ideje objektivne dužnosti i odvojenost službenog od privatnog. Osnova patririmonijalne moći na makrorazini (vladara zemlje) je na mikrorazini - to je pijetet djeteta prema ocu, tvrdi Weber, i na tom mjestu više ne spominje pijetet žene prema mužu jer bi u suprotnom trebao izvesti konkluziju da je čitav sustav (i na makrorazini) postavljen u rodno suprotstavljenom odnosu. Uostalom, na osnovi navoda i naziva niza državnih službi, uočljivo je da u njima sudjeluju muškarci, a da su žene iz toga isključene. Može li se pretpostaviti da je i u ovom slučaju isključenost žena rezultat njihove naravne slabosti?

Karakteristike prethodno navedenih tekstova o patrijarhatu jesu: 1) akcent je na dobnoj, a ne rodnoj dimenziji - kada se spominje rodna dimenzija (odnos muškarca i žene) to se čini usput i marginalno; 2) rodni aspekt patrijarhalnosti interpretira se atributima *normalnog, prirodnog*, dakle samorazumljivoga i neupitnoga, pa se spominje tako kako bi se zatvorila samorazumljiva cjelina sustava; 3) subjektima patrijarhata navode se *otac porodice, otac znanstvenik, Abraham, Adam (predak, muškarac), prvo, otac vladar, autoritet u kućnoj zajednici*, a kako Weber navodi i »svetost tradicije«, za pretpostaviti je da iza svih njih stoji *Otac Bog* - samorazumljivo neupitan čimbenik patrijarhalne legitimacije.

Drugačije je s teorijama koje pretpostavljaju postojanje predpatrijarhalnog stanja: matrilinearost, matrifokalnost, matrijarhat. Bez obzira na izvode ovih teorija i njihove ideološke premise, samo propitivanje univerzalnosti patrijarhata dovodi u pitanje njegovu *samorazumljivost, neupitnost i nadpovijesnost*.

U *Porijeklu porodice, privatnog vlasništva i države* F. Engels (1967.) povezuje klasno ugnjetavanje (podređenih klasa od strane nadređenih) s rodnim ugnjetavanjem (žena od strane muškaraca), a korijene jednog i drugog nalazi u pojavi privatnog vlasništva. Također, na stanovit način reinterpreтира i teorije o matrijarhatu. Po Bachofenu, na početku povijesti ljudi su živjeli u *beterizmu* (slobodnoj zajednici više žena i muškaraca). Tada se ime dobivalo po majci jer nije bilo moguće utvrditi očinstvo. Također, onda nije postojalo privatno, već samo zajedničko vlasništvo. Tada dolazi do rata žena protiv muškaraca, ili do amazonstva. Tamo gdje žene pobjeđuju nastaje *ginekokracija* i uvodi se institucija braka. Potom dolazi do potiskivanja vladavine žena, odnosno do prijelaza u patrijarhat, što za Bachofena znači duhovni proces i kulturni razvoj. To je razvoj od materijalnoga, prirodnoga i ženskoga, k duhovnom, kulturnom i muškom (Hegelove i Bachofenove atribucije muškog i ženskog gotovo su podudarne). Zanimljivo je da Bachofen svoju argumentaciju temelji na mitovima koji, po njegovu sudu, pokazuju sjećanje na stvarne povijesne događaje. Inspiracija su mu Eshilove *Orestije* koje tematiziraju pobjedu Apolona nad Erinijama, odnosno pobjedu očinskog nad materinskim pravom. Spor Apolona i Erinija presuđuje Atena koja, kao i Apolon, afirmira muško pravo.

U *Drevnom društvu* Lewis Henry Morgan (1877.) analizira rodbinsku strukturu Irokeza koja je matrilinearna, što ga navodi na teorijske konstrukcije i povijesne pretpostavke. Početak povijesti srodničkih odnosa Morgan vidi u promiskuitetu (lovaca), a zatim u rodovskim zajednicama. Kao i Bachofen, i Morgan smatra da *ginekokracija* (matrijarhat) prethodi patrijarhatu. Nastanak patrilinearnosti, patrijarhata, monogamnog braka, klasnog društva i države Morgan vidi u porastu produktivnosti poljoprivrede i stočarstva. Viškovi (obilje) i privatno vlasništvo potakli su kod muškaraca potrebu da se oni ostave u naslijeđe muškoj djeci. Različito vrednovanje patrijarhata u smislu razvoja (Bachofen) ili podčinjavanja (Engels, J. S. Mill), otvara ovu temu daljim i različitim pristupima.

Na hrvatskim prostorima u prvoj polovici 20. stoljeća nekoliko je autora značajnih za impostiranje ove teme. To su na prvome mjestu Antun i Stjepan Radić, te Vera St. Erlich.

Ambivalentan stav braće Radić u temama vezanim uz hrvatsku politiku i hrvatsko selo u rasponu od težnje ka modernizaciji do težnje ka zadržavanju tradicije, tj. od liberalnog do konzervativnog svjetonazora, iskazao se i u odnosu na pitanje roda. U tome Stjepanu Radiću pripada više mjesta na liberalnoj, a Antunu na konzervativnoj poziciji. Prije svega valja istaći biografski važan podatak: na oba brata znatno je utjecala njihova snažna majka, borkinja za prava seljaka, a taj utjecaj osobito ističe Stjepan. Osim toga, Stjepanova supruga Marija u svemu je bila ravnopravna suradnica (bavila se izdavaštvom, vodila obiteljsku knjižaru) i sama se zalagala za ravnopravnost žena, pa se može pretpostaviti da su te biografske činjenice bile važne i za njegov autorski stav. Radićev relativno liberalan stav prema ženama rezultat je prije svega osobnog i životnog iskustva, u kome on nije mogao ne vidjeti ženski doprinos. Stjepan Radić ponajprije uočava ženiški prinos tijekom Prvoga svjetskog rata kada su muškarci otišli na frontu, a žene preuzimale brigu o gospodarstvu i proizvodnji, pa ističe njihovu požrtvovnost i hrabrost. U tim uvjetima on uočava težak položaj žena, brani ih od nasrtaja činovnika koji ih vrijeđaju, varaju, seksualno uznemiravaju, a neke i siluju (Boban, 2001.). Može se reći da je upravo Stjepan Radić istakao važnost problema seksualnog uznemiravanja i napastovanja. On taj problem spominje na više mjesta, pa i u viziji gotovo pastoralne idile u *Uzničkim uspomenuama* (Radić, 1971.), a na koju ga navodi djevojačka narodna pjesma o ljubavi prema draganu. Riječ je o slici koja, kako kaže, asocira na *davno slavensko doba* u kome su prisutni svećenik i »Bijeli Svijetli Bog« gdje se uči najveća svetost *poštivanje žene*, pa se žene imenuju sveticama (majke), drugaricama (žene) ili sestrama (sve ostale žene). Ova slika društva (premda se u njemu štuje bog muškarac) podsjeća na predpatrijarhalno razdoblje poštivanja Velike Boginje »koju se ne smije ni cvijetom udariti«.¹

¹ »Tako me se ova nježna pjesma dojmila, da mi se činilo kao da živim u davno slavensko doba, koje je tako umjetnički i tako vjerno opisao veliki Poljak Kraszewski u nedostižnoj svojoj Drevnoj priči. I kao da gledam sijedoga slavenskoga žreca (svećenika), gdje lomi pšenični kruh za žrtvu Bijelomu (Svijetlomu) Bogu, i kao da ga slušam, gdje uči narod najvećoj, i čovjeka najdostojnijoj kreposti, da poštuje ženu: Jedna ti je žena mati, ta budi za tebe sveticom; druga ti može postati drugaricom života, tu ni cvijetom ne udari, ali je i ne poslušaj kad te zlo svjetuje, pa makar se utopila u suzama; sve ostale žene mogu i smiju biti samo tvoje sestre, kojima treba da braniš poštenje i čast više nego imutak i život« (Radić, 1971.: 63).

Što se budućnosti tiče, Stjepan Radić je držao da će žene imati značajnu ulogu u preobrazbi društva jer pokazuju požrtvovnost, snalažljivost i sposobnost. Naročito ističe ulogu žena kao majki. U raspravi u Hrvatskom saboru 1917. godine o tome treba li ženama dati pravo glasa ili ne, založio se za opće i jednako pravo glasa za sve - što znači i pravo glasa za žene. On tvrdi: »...ženska duša vrijedi koliko i muška, a ženska pamet vrijedi kad više kad manje« (Boban, 2001.). U tom trenutku razišao se sa svojim bratom Antunom koji je žene htio distancirati od politike, tvrdeći da za žene nije »odvratna« politička borba, a ako im se ipak da pravo glasa preporučio je da za njih glasa njihov muž.

U listu *Dom*, kasnije objavljenom u svescima u obliku sabranih djela, Antun Radić na nekoliko mjesta razmatra pitanja vezana uz žene. Poglavlje »Žene, žene!« započinje riječima »Malo da nijesam napisao: Žene, žene bit ćete bijene« (Radić, 1936.: 22). U tom dijelu teksta Radić se tuži na doseljenike strance, nizak natalitet Hrvata, odnosno na, kako kaže, poplave stranaca i nestanak Hrvata, a svemu je tomu razlog činjenica što žene nemaju djece. Također, problem je u tome, tvrdi, što u Hrvata žene gospodare muževima, pa muškarci postaju babe, a kritizira i težnju žena da slijede modu.² Odbacuje i mogućnost »oslobađanja žena« kao i mogućnosti prevladavanja diobe poslova na muške i ženske. Takve mogućnosti naziva nečim »bez pameti«, »ćoravim poslom«, »gradnjom kule babilonske«, jer bi to dovelo do toga da se svijet »okrene naopako«. Naročito mu smeta pomisao na mogućnost da muškarci obavljaju razne »sitne poslove«. »Zato ostavimo mužu muški, a ženi ženski posao. Tko to hoće promijeniti taj ionako gradi kulu babilonsku, pa će se prije ili kasnije kaniti ćorava posla. Narav se ne da ni prevariti, a kamoli promijeniti« (Radić, 1936.: 297). U članku *Što vrijedi žena pri gospodarstvu?* Antun Radić sažeto iznosi bit svog stava o položaju žene i konzekvence koje iz toga proizlaze u širokim područjima: pravica, obrazovanja, službe, prava glasa, nasilja i morala. Na samom početku teksta spominje Boga koji je odredio svijet takvim kakav jest, koji je »čvrsto i stalno za sve vjeka postavio«, pa je odredio, između ostaloga, muškarce i žene, muške i ženske poslove. Promijeniti ono što je Bog stvorio, čin je »protiv naravi«, to je čin »oholosti«, »nerazumnosti«, »prenebesnosti«, »zloće«, »zle misli«. U ovom tekstu on spominje i vruga koji je izmislio ljude bez doma, a onda je »za ženski stvor zlo na svijetu« (Radić, 1936.: 279). Također, polemizira sa zahtjevima o kojima »već dugo pišu gospoda«, a odnose se na: oslobađanje žena, ukinuće ženskog ropstva i ženske pokornosti, uvođenje jednakih pravica za žene kao i za muškarce, mogućnost njihova jednakog obrazovanja i jednakih službi, prava glasa i prava da budu zastupnice. Na sve te zahtjeve Antun Radić odgovara: »Ali ja ne vjerujem da će ikada tako biti. Svijet mora doći k staroj pameti jer od kad svijet stoji od onda žena ima svoj posao, a muž svoj« (Radić, 1936.: 279). Na ovome mjestu Antun Radić spominje i nasilje u obitelji, odnosno »ljude koji svoje žene tuku i mrcvare«. Tome se suprotstavlja s dva prijedloga. Prvo, muškarcima koji »imaju

² »Ali su to petljanije i trice, sve su to prazni izgovori, jer vi nijeste ljudi nego babe. I još gore nego babe, kad vam babe gospodare.« I: »A ja vam kažem: Moda djecu davi jer moda ubija dobre i stare običaje. A kad žene ostave dobre i stare običaje onda je njih ostavilo poštenje« (Radić, 1936.: 24).

veću snagu« preporučuje da tu snagu ne zloupotrebljavaju, već da njome gospodare. A što se žena tiče njima savjetuje da »divljake« (tako on naziva zlostavljače) pripitome i ukrote, a to će postići »dobrotom«, »brižljivošću« i »strpljenjem«, te im u tom smislu savjetuje osnivanje udruga u kojima će učiti te vrline. Kao da ih povijest nije dosta tome naučila, već bi trebale dodatno učiti pokornost!

Zanimljivo je da oba brata Radić, govoreći o položaju žene, asociraju Boga. Stjepan spominje staroga slavenskog Svijetlog Boga, bliskoga pretpatrijarhalnom razdoblju, a Antun kršćanskog Boga Oca koji, sankcionirajući Evin neposluh, Adamovom dominacijom legalizira dominaciju muškarca nad ženom kao društveni odnos. Riječ je o sankciji - metafori »Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom« (Biblija, 1968.: 2), mitskoj osnovi rodničkih odnosa.

Budući da u Saboru 1917. godine nije prošao prijedlog o pravu glasa za žene (većinu je imala Hrvatsko-srpska koalicija koja je bila protiv tog prijedloga), moglo bi se reći da je u spomenutom ambivalentnom rasponu (liberalno-konzervativno) prevladala druga strana, a u sporu dvojice braće, prevladava stav Antuna Radića.

U metodologijski izvrsnoj studiji *Porodica u transformaciji* Vera St. Erlich izlaže istraživanje provedeno 1937. godine u 305 sela na području Jugoslavije. Jedinica istraživanja bila je selo, podaci su prikupljeni pomoću anketnog upitnika, a respondenti su bili seoski učitelji. Kombinacija kvantitativne i kvalitativne metodologije, tj. prezentacija rezultata u obliku tablica i grafikona, kao i niz citiranih odgovora daje ovoj studiji jednaku uvjerljivost na osnovi statističke reprezentativnosti kao i na osnovi neponovljive iskustvene autentičnosti. Tipologija sela izrađena na bazi ansijeniteta pokazuje, ističe autorica, projekciju vremenskog redosljeda u prostoru i ide slijedom: Makedonija - Hrvatsko primorje. Autorica sela svrstava u područja - od patrijarhalnih, preko područja nagle transformacije, do područja nove stabilizacije. Prikaz rezultata istraživanja Vera Erlich započinje poglavljem »Otac-starješina«, u kojemu definira pojam patrijarhat: »Pozicija oca ključna je za razumijevanje patrijarhalnog sistema, kako to proizlazi već iz samog imena. U tom je sistemu porodična hijerarhija izgrađena po spolu i po starosti. Muški princip ima prednost nad ansijenitetom; muškarci su viši u rangu od žene, makar one bile starije (naročito u varijanti s borbenom tradicijom)« (Erlich, 1964.: 31). Razloge transformacije porodice autorica nalazi u emancipaciji od turske vlasti i uspostavi robno-novčanih odnosa, a kao posljedicu transformacije navodi individualizam koji u prvoj fazi rezultira »znakovima katastrofe«, »rastakanjem«, »kaotičnim i anarhičnim odnosima«, »odnosima koji podsjećaju na infektivnu bolest« (Erlich, 1964.: 373 i 374). Iščitavanje ove knjige danas upućuje na prepoznavanje idealizacije i žalovanja za prošlim. Autorica se tako pita »Jesu li toplina, ljubav, odanost nestale iz života, a sretni porodični život koder, procjenjuje da je njezino istraživanje prezentiralo »posljednju snimku broda koji tone«, a sliku transformacije opisuje pojavama: rušenje hijerarhije i veza, gubljenje autoriteta, poslušnosti i zahvalnosti, bezobzirnost, neodgovor-

nost, borbe, konflikti, povećanje broja pobačaja i nezakonite djece, povećanje zlostavljanja žena i djece, množenje samoubojstava i ubojstava. Stanje koje je prethodilo transformaciji, međutim, bilo je razmjerno stabilno, no ono je bilo, prema citiranim odgovorima ispitanika, obilježeno apsolutnom podređenošću žene, koja sama i nije mogla to stanje dovesti u pitanje. U tom starinskom ili patrijarhalnom tipu porodice za ženu je bilo sramotno »govoriti s muškarcem«, »pjevati«, »radati u kući, pa je rađala u štali«, morala je starijim muškarcima »prati noge i ljubiti ruke«, »stajati uz stol dok su oni objedovali«, »bez pogovora izvršavati bračne dužnosti«. Nije se smjela veseliti rođenju vlastitoga ženskog djeteta, smatrala se krivom zbog zlostavljanja muža itd. Ovo apsolutno ništenje žene kao roda i kao osobe odvijalo se u stabilnim odnosima, relativno bez konfliktata, ali nije bilo manje ponižavajuće i manje represivno od odnosa faze transformacije u kojoj se transformacija javlja kao mogućnost, pa i kao konflikt. Na ovakvu idealizaciju patrijarhalne porodice navode možda i neke metodologijske premise. Upitnike za sela ispunjavali su učitelji (kako je bilo 190 učitelja i 61 učiteljica dominirali su respondenti muškog roda), te je vjerojatno slika istraživanja rodno (muški) obojena. Također, prezentirane teme pokazuju implicitno prihvaćanje muške genealogije, pa se tako istražuje odnos oca i sina, ali se ne istražuje odnos oca i kćeri; istražuje se odnos svekrve i snahe, ali ne majke i kćeri. U tom smislu antropologinja Vera St. Erlich pridružuje se dilemi braće Radčić - između modernizacije i tradicije - opredjeljujući se za stabilnost (stare tradicije ili nove stabilizacije).

Indikativno je da autori koji eksplicitno ili implicitno afirmiraju patrijarhat, a mjesto žene unutar njega vide kao mjesto »iza zavjese« (Bacon), »drugog« (Hegel), mjesto »normalne podređenosti« (Weber), ili »ograničene osobne slobode« (Erlich), tu istu poziciju žene na stanovit način *idealiziraju*. Bacon govori o mjestu »optočenom zlatom i plaveti«, Hegel o »pijetetu«, a Vera Erlich o ravnoteži u kojoj žena ima stanovitu sigurnost: »žena je rijetka i dragocjena«, »javnost zaštićuje djevojku«, »brak je čvrst« (Erlich, 1964.: 365, 366). Ova idealizacija je potrebna radi zaokruženja cjeline koja je stabilna, funkcionalna, pa i (drugi) dio cjeline koji pripada nesubjektima, koji je zatamnjen, potisnut, ima upravo takvu svoju funkciju i u tom smislu pijetet (između ostaloga i zato što omogućuje subjektivitet prvih).

U navedenim tekstovima o patrijarhatu zajedničko je isticanje pozicije Oca, te isticanje atribucija samorazumljivog autoriteta, respekta, svetosti i tradicije koje se vežu uz tu poziciju. Ova *samorazumljivost* ima duboke korijene, pa je primjer iz mitologije koji navodi Bachofen, i kasnije Engels, nesumnjivo dobar put za njezino razumijevanje. Nesumnjivost i neupitnost autoriteta mora biti *duboko* (podsvjesno) i *davno* (mitski) utemeljena, pa korijene patrijarhata valja tražiti u mitovima, što i čine brojne autorice feminizma, odnosno postfeminizma.

Što se toga tiče, paradigmatična je Mary Daly, jedna od prvih filozofkinja feminizma. Radi deskripcije opresivnosti prema ženi ona koristi niz pojmova: patrijarhat, seksualna hijerarhija, seksističko društvo, falokracija, seksualne kaste, falusna etika, opresivna etika... . Područja u kojima se iskazuje opresivnost prema ženi su

mnogostruka i obuhvaćaju cjelinu društvenog života. Primarno je, međutim, zanimajuća sistema *simbola* koji je definiran teologijom, odnosno kršćanstvom kao mitom. I etika, psihologija, psihijatrija i ginekologija u službi su opresije ženskog. Procjenjuje da je cjelokupna stvarnost rezultat isključivo muškog imenovanja, iz koje je žena bila izuzeta, pa bi stoga stvarnost trebala biti preimenovana (redefini-rana). Smatra neophodnom afirmaciju ženskog prava na imenovanje, što podra-zumijeva također proces »bivanja ženom« ili žensku samoaktualizaciju. Spominje i *kastriranje* koje je sistemsko, a izvodi ga veliki *Bog Otac* koji kastrira sve jer je politika silovanja univerzalna i bezosjećajna. Naime, biblijska i popularna slika boga je slika velikog patrijarha u raju koji dominira čitavim svijetom. Ako je bog u raju otac (muškarac) koji vlada svojim narodom, onda je to plan univerzuma, pa je prirodno da muškarac (na zemlji) vlada svojom ženom. Muškarac time re-prezentira boga, a bog mu služi za legitimaciju vlasti i sistema u kojem je žena subordinirana. Mary Daly se također inspirirala mitom o izgonu iz raja koji je, po njezinu sudu, postao osnovom egzorcizma zla iz Eve, što uključuje i pad u slobodu. Vezivanje atribucije zla, zmije, demonskog i pada uz Evu (ženu) postaje osnovom zla koje se nad njom vrši.

Da patrijarhalna vlast u osnovi sadrži mitske korijene tvrdi i Luce Irigaray (1999.). Ona smatra da se patrijarhalna vlast uspostavlja podčinjavanjem jedne genealogije drugoj, kao i podčinjavanjem ženskih boginja muškim bogovima. Naime, odnos majka - kćer u patrilinearnim društvima postaje podređen odnosu otac - sin. To također znači brisanje tragova, cenzuru, zaborav i nečujnost ženskog kao božanskog i ženskog kao kulturnog. Irigaray naročiti ističe zaborav Hestije, boginje kućnog ognjišta, simbola ženske genealogije i ženskog identiteta, te postavlja pi-tanje: kako uopće živjeti bez božica?

Patrijarhat, dakle, na osnovi tekstova prikazanih autora i autorica, znači poredak koji je prije svega ustanovljen na razini *simbola*, mitologije, genealogije, odnosno znači sustavnu dominaciju muškaraca (u obitelji i društvu), legitimiranu na simboličkoj razini - muškarcem kao univerzalnim bićem i muškarcem - bogom. Patrijarhalnost znači iskazivanje različitih značajki toga (simboličkog, mitskog) sustava.

3. Rezultati empirijskog istraživanja

Patrijarhalnost je operacionalizirana dimenzijom stavova (o reprodukciji, moći, te odnosu javnih i privatnih aktivnosti), te dimenzijom ponašanja koja se odnosi na obavljanje poslova u domaćinstvu. Ova potonja dimenzija validna je u većini slučajeva, tj. uvijek kada je riječ o domaćinstvima u kojima žive partneri različitih spolova, ali nije validna u samačkim ili nepotpunih obitelji u kojima obavljanje ovih poslova nije izbor, dogovor ili patrijarhalna tradicija, nego jedina mogućnost i nužda. Patrijarhalnost će biti motrena u relacijama unutar sebe (raščlanjena na svoje dimenzije), te u relacijama s drugim vrijednostima (etnocentrizam, liberalizam, socijalistički kolektivizam). Uzet će se u obzir i varijable vrijeme (1984. i 1996. godina), prostor (selo-grad), rod (ženski i muški), te dob i obrazovanje.

3.1. Osnovni podaci

Na ponuđene stavove ispitanici su odgovarali skalom od 5 stupnjeva, na čijoj je jednoj strani bilo ponuđeno potpuno prihvaćanje, a na drugoj potpuno odbijanje (od 1 - uopće se ne slažem, do 5 - potpuno se slažem). Rezultati pokazuju da se patrijarhalnost u pravilu više prihvaća nego ne prihvaća. Naime, u većini pitanja (9 od 13) odgovori su distribuirani s aritmetičkom sredinom većom od 3 što pokazuje pretežnost prihvaćanja.

Tablica 1.
Stavovi, rangovi i aritmetičke sredine

Pitanje	Rang	Stav	\bar{x}
458.	1	Ženi koja rodi i odgaja četiri ili više djece treba osigurati najmanje prosječnu plaću i mirovinu.	4,66
462.	2	Briga o obitelji treba biti temeljna zadaća svake države.	4,61
455.	3	Kao što otac brine o članovima svoje obitelji tako i dobro uređena država brine o potrebama svojih članova.	4,52
463.	4	Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac.	4,24
482.	5	Bez vođe svaki je narod kao čovjek bez glave.	4,21
465.	6	Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi više odgovara ženama.	4,15
484.	7	Najvažnija stvar za djecu je učiti ih poslušnosti prema roditeljima.	3,88
467.	8	Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti.	3,82
470.	9	Odgovornost djece je prije majčina nego očeva dužnost.	3,40
459.	10	Abortus treba zabraniti zakonom.	2,91
460.	11	One koji izbjegavaju brak treba posebno oporezivati.	2,79
469.	12	Dobro je da u braku postoji jednakost ali je bolje da muž ima posljednju riječ.	2,54
461.	13	Razvod braka treba zabraniti zakonom.	2,12

Kada je aritmetička sredina manja od 3 onda je to neznatno, a na samo jedno pitanje aritmetička sredina je manja od 2 (izrazito odbijanje). Promotrimo li sadržaj stavova koji se najviše prihvaćaju, dobivamo sliku *idealiziranog patrijarhata* o kome su pisali navedeni autori (od Bacona do Vere Erlich). Idealizirana slika osigurava prije svega *brigu* zajednice o pojedincu, *zaštićenost i sigurnost*. Riječ je o zaštiti žene koja rađa, o brizi o obitelji, a tu se dakako pojavljuje i globalna slika s Vođom ili Ocem koji brine o svom narodu. Najviše se prihvaćaju, poredani po vrijednosti aritmetičke sredine, ovi stavovi: »Ženi koja rodi i odgaja četvero i više djece treba osigurati najmanje prosječnu plaću i mirovinu« (aritmetička sredina 4,66), »Briga o obitelji treba biti temeljna zadaća svake države« (4,61), »Kao što otac brine o članovima svoje obitelji tako i dobro uređena država brine o potrebama svojih članova« (4,52), »Bez vođe svaki je čovjek kao narod bez glave«

(4,21). Patrijarhalnost se, dakle, s obiteljske razine prenosi na političku; ona barem na osnovi ovih stavova ne znači diskriminaciju i represiju, nego stabilnost, brigu i život, idealiziranu državu ili *utopiju*. U vremenu globalne krize vrijednosti i ideologija (socijalizma i komunizma), opće nesigurnosti i nezaposlenosti, ovakvo prihvaćanje patrijarhata podsjeća na *san o izgubljenoj prošlosti* u kojoj su ljudi bili nejednaki, ali sretni i sigurni. Pritom se dakako zaboravljaju moguće negativne implikacije tih »snova«: vođe koji su vodili svoje narode često u propast, žene koje su bile robinje svoje reproduktivnosti... Promotrimo li, međutim, one stavove koji pokazuju najveći stupanj odbijanja vidjet ćemo da se radi o područjima koja bi mogla ugroziti slobodu pojedinca, reproduktivna prava žene, privatnost i pravo na izbor. Najviše se odbijaju stavovi: »Razvod braka treba zabraniti zakonom« (aritmetička sredina 2,12), »One koji izbjegavaju brak treba posebno oporezivati« (2,79) i »Abortus treba zabraniti zakonom« (2,91), a odbija se i stav »Dobro je da u braku postoji jednakost ali je bolje da muž ima posljednju riječ« (2,54). Patrijarhalnost se dakle prihvaća, ali ne po cijenu odustajanja od nekih usvojenih i općeprihvaćenih standarda definiranih liberalizmom ili jednake slobode odlučivanja supružnika.

Kada je riječ o obavljanju kućanskih poslova ispitanici se dijele na tri velike grupe. Prvu grupu čine oni koji te poslove obavljaju svakodnevno (oko polovina ispitanika), drugu oni koji te poslove ne obavljaju nikada (jedna trećina), a preostali te poslove obavljaju povremeno. Budući da je riječ o rutinskim i svakodnevnim poslovima, formiraju se skupine različite svakodnevne obilježene domaćin-skom rutinom, ili iz nje izuzete (oslobođene) skupine (tablica 2).

Tablica 2.
Učestalost obavljanja poslova u domaćinstvu (u %)

Poslovi	Nikada	Ponekad	Dnevno	Ukupno
Spremanje stana	33,3	23,7	43,0	100,0
Kuhanje	36,5	14,2	49,3	100,0
Pranje suda	40,2	7,7	52,9	100,0

3.2. Relacije

Za pretpostaviti je da patrijarhalnost nije homogen fenomen, već složen od stavница koje stoje u neakvim relacijama. Ako ništa drugo, složen je od područja iskazivanja: ponašanje-stavovi, privatno-javno, što se može dalje raščlanjivati prema sadržajima. Dimenzije stavova na koje je bila raščlanjena patrijarhalnost (stavovi o reprodukciji, moći, javnim i privatnim aktivnostima), na prvi pogled pokazuju podjednaku razinu prihvaćanja (aritmetičke sredine: 3,50; 4,06; 4,06). Dimenzija ponašanja (obavljanja poslova u domaćinstvu) pokazuje nižu aritmetičku sredinu (2,13), no budući da se radilo o različitim distribucijama odgovora i raz-

ličitim dimenzijama usporedba se isključuje. Međutim, iščitavanje frekvencija i postotaka upućuje da se patrijarhalnost u području diobe na sfere javnog i privatnog, te u području distribucije moći prihvaća više nego u području reprodukcije. Naime, s patrijarhalnim stavovima o moći i diobi na javne i privatne aktivnosti slaže se dvotrećinska većina (djelomično ili potpuno - 78,6% za prvo i 78,8% za drugo područje), a patrijarhalne stavove u vezi s reprodukcijom zastupa tek natpolovična (59,7%), ali ne dvotrećinska većina ispitanika.

Tablica 3.
Dimenzije patrijarhalnosti - prihvaćanje stavova (u %)

Dimenzije	Stupnjevi prihvaćanja					Ukupno
	1 Uopće se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Neodlučan sam	4 Djelomično se slažem	5 Potpuno se slažem	
Reprodukcija	1,7	30,5	8,2	35,6	24,0	100,0
Moć	3,1	10,7	7,6	34,4	44,2	100,0
Javno-privatno	5,5	9,5	6,2	31,6	47,2	100,0

Faktorska je analiza, naime, izlučila 4 faktora koji objašnjavaju 60,73% varijance. Prvi faktor čine stavovi koji se odnose na podjelu muških i ženskih uloga u obitelji i društvu, te na distribuciju moći. Drugi se faktor odnosi na ponašanje, tj. obavljanje domaćinskih poslova. Treći faktor odnosi se na stavove o zabrani (abortusa, razvoda braka i uvođenje posebnog poreza za neženje - 3 pitanja). Četvrti faktor obuhvaća stavove koji se odnose na brigu društva o reprodukciji i obitelji. Upravo ovakvi rezultati faktorske analize ponovo potvrđuju prethodne osnovne frekvencije. Riječ je o čvrstom grupiranju oko faktora *podjele moći* ili *diskriminacije* koji podrazumijeva diskriminaciju na osnovi roda i dobi, opresiju i dominaciju muškog roda. Tu spadaju i stavovi o poslušnosti djece, o muškoj riječi kao posljednjoj, o tome da su muškarcima bliže javne, a ženama privatne aktivnosti, o domaćinskim poslovima prirodno vezanim uz ženu i o važnosti vode naroda. Iza toga slijede faktor *obavljanja domaćinskih poslova*, faktor *zabrane* (abortusa i razvoda braka), te faktor *brige* (u vezi sa zaštitom majčinstva, brigom o obitelji kao temeljnom zadaćom države, te o vezi očinske i državne brige). Prvi faktor, nazvan faktorom diskriminacije, sadrži 7 pitanja i objašnjava 25,76% varijance. Drugi faktor (obavljanja domaćinskih poslova) obuhvaća 3 pitanja i objašnjava 17,30% varijance. Treći faktor (zabrana) sadrži 3 pitanja i objašnjava 9,69% varijance, a četvrti (faktor brige) objašnjava s tri pitanja 8,00% varijance.

Tablica 4.
Rezultati faktorske analize

Faktor	Naziv	% varijance	Pitanja	Veza s faktorom
1.	Diskriminacija	25,76	467	0,82
			465	0,73
			466	0,71
			463	0,69
			470	0,63
			484	0,48
			482	0,45
2.	Poslovi u dom.	17,30	223	0,96
			222	0,95
			221	0,93
3.	Zabrane	9,69	461	0,81
			459	0,77
			460	0,73
4.	Briga	8,00	455	0,72
			462	0,69
			458	0,68

Nakon unutarnje raščlambe patrijarhalnosti na sastavnice - dimenzije (na osnovi relacijskih područja i faktorske analize), logično je pristupiti vanjskim relacijama - usporedbi s drugim vrijednosnim sustavima (orijentacijama).

Tablica 5.
Relacije vrijednosnih orijentacija (u %)

Vrijednosne orijentacije	Stupnjevi prihvaćanja					Ukupno
	1 Uopće se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Neodlučan sam	4 Djelomično se slažem	5 Potpuno se slažem	
Patrijarhalnost	1,8	13,9	3,9	45,9	34,6	100,0
Etnocentrizam	5,5	19,4	12,0	39,7	23,4	100,0
Socijalistički kolektivizam	7,9	28,1	18,5	32,7	12,7	100,0
Liberalizam	0,4	6,1	13,0	49,7	30,8	100,0

Prvo što se zamjećuje pri usporedbi vrijednosne orijentacije jest gotovo jednako prihvaćanje liberalizma kao i patrijarhalnosti. Liberalizam, naime, prihvaća ukupno 80,5% ispitanika (od toga 30,8% potpuno i 49,7% djelomično), a patrijarhal-

nost također 80,5% (od toga 34,6% potpuno i 45,9% djelomično). No, za razliku od ostalih vrijednosnih orijentacija, liberalizam se u pravilu ne odbacuje (odbacuje ga samo 6,5% ispitanika, od kojih 0,4% potpuno i 6,1% djelomično) pa je liberalizam općeprihvaćena i samorazumljiva vrijednosna orijentacija, kao i patrijarhalnost. Slijedi etnocentrizam: prihvaća ga 63,1% ispitanika (23,4% potpuno i 39,7% djelomično) i na posljednjem mjestu socijalistički kolektivism koji prihvaća 45,4% respondenata (12,7% potpuno i 32,7% djelomično).

Ovakav redoslijed vrijednosnih orijentacija daju i aritmetičke sredine (tablica 6).

Tablica 6.
Relacije vrijednosnih orijentacija, rangovi

Vrijednosne orijentacije	Rang	\bar{X}
Liberalizam	1.	4,04
Patrijarhalnost	2.	3,98
Etnocentrizam	3.	3,56
Socijalistički kolektivism	4.	3,14

Istaknu li se stavovi vezani uz liberalizam, uočava se afirmacija: privatnog vlasništva, koristi pojedinca, privatne poljoprivredne proizvodnje, višestranačkog sustava i nemiješanja države u privredu. No, istodobno se visoko vrednuje (ali na drugom mjestu) patrijarhalnost s istaknutim afirmiranjem: zaštite majčinstva i obitelji, vođe naroda, oca obitelji itd. Na trećem je mjestu, također vrlo visoko prihvaćen, etnocentrizam sa stavovima o važnosti: nacije - države, sigurnosti koju ona nudi, te sa sumnjom u strance i nacionalno miješane brakove. Socijalistički kolektivism jedina je vrijednosna orijentacija koju ne prihvaća natpolovična većina i koju znatan dio ispitanika odbacuje - 36,0% (od toga 7,9% potpuno i 28,1% djelomično). Stavovi koji afirmiraju socijalistički kolektivism tiču se važnosti: interesa kolektiva koji je ispred interesa pojedinca, države u upravljanju privredom, sumnju u slobodu govora, te stav da sudstvo mora služiti vlasti.

Iščitavanje međusobnih veza vrijednosnih orijentacija pokazuje vrlo visoku korelaciju patrijarhalnosti i etnocentrizma (Pearsonov koeficijent moment korelacije $r = 0,495$ i koeficijent kontingencije $C = 0,513$), te patrijarhalnosti i socijalističkog kolektivism ($r = 0,491$ i $C = 0,503$). Budući da patrijarhalnost, etnocentrizam i socijalistički kolektivism pripadaju totalitarnim konceptima, njihova je korelacija razumljiva - rezultat je smislenoga međusobnog prožimanja i nadopunjavanja. Između patrijarhalnosti i liberalizma nije pronađena statistički značajna korelacija, što je bilo za očekivati jer je riječ o (u osnovi) suprotnim konceptima - modernim i predmodernim ili je to tako pojednostavljeno teorijski moguće objasniti.

Činjenica da ispitanici vrijednosne orijentacije više prihvaćaju nego što ih odbijaju, ukazuje da se u nas ne radi o stanju anomalije ili nedostatku vrijednosti. Nije rasprostranjen cinizam, praznina i negacija (osim u slučaju socijalističkog kolektivism), ali i tu orijentaciju ne odbija više od 50% ispitanika).

Istodobno prihvaćanje suprotstavljenih vrijednosnih orijentacija (patrijarhalnost i liberalizam) ukazuje da je riječ o situaciji *konflikta*, *konfuziji*, kontradikciji, *paradoksu* ili je pak o *paralelama* teorijski nepomirljivih, ali životno *sinkronih* procesa. To konkretno znači da ista osoba visoko vrednuje višestranački sustav kao i sliku o važnosti oca obitelji i vođe naroda itd., a ta se suprotnost i sinkronost tiče znatnog broja ispitanika, odnosno građana Hrvatske. No to može značiti i da se moderna (liberalizam) zapravo nije suprotstavila predmodernom patrijarhalizmu, da ga je gurnula »pod tepih«, zabašurila, stavila u dodatke osnovnom tekstu i time prešutno afirmirala. A upravo su to pokazali tekstovi autora moderne (Bacona, Hegela i drugih) izloženi u teorijskom dijelu ovog rada.

3.3. Vrijeme i patrijarhalnost

Autori koji su istraživali patrijarhalnosti unutar analize vrijednosnih orijentacija (Hodžić, 1990.; Labus, 2000.), na osnovi gotovo identičnog istraživačkog instrumentarija i s tek ponekim izmjenama u opsegu, u osnovi su došli do istog rezultata – visokog stupnja prihvaćanja patrijarhalnosti. Jedan autor spominje »pretežno tradicionalnu strukturu vrijednosnih orijentacija«, a nekoliko redaka iza toga u zagradi navodi etnocentrizam, konzervativizam, tradicionalizam, patrijarhalizam, autoritarnost (Labus, 2000.: 201), a drugi »visok stupanj prihvaćenosti patrijarhalnih vrijednosti« (Hodžić, 1990.: 110). Indikativno je da su oba autora inspirirana Supekovom podjelom na recipročne i participativne vrijednosti (one koje konstituiraju liberalno-demokratsku zajednicu i vrijednosti koje podržavaju tradicijom održavane autoritete). Prve vrijednosti karakterizira univerzalnost, racionalnost, ravnodušnost, toleriranje razlika, ekvivalentnost, privatnost, pluralnost, partikularnost, a druge stapanje, žrtvovanje, služenje, kolektivnost, jedinstvo, monolitizam, homogenizacija, mobilizacija.

Istraživanje »Društvena struktura«, unutar šireg projekta »Sociokulturni razvoj«, provedeno 1984. godine u Hrvatskoj na uzorku od 2.710 ispitanika, od kojih su 1.324 stanovala u selu, sadržavalo je, između ostaloga, i stavove za mjerenje patrijarhalnosti. Istraživanje »Društvena struktura i kvaliteta života« provedeno 1989. godine na području SFR Jugoslavije obuhvaćalo je također stavove o patrijarhalnosti, no u nešto reduciranom broju, pa rezultati dobiveni te godine neće biti prezentirani jer bi, zbog zahtjeva usporedivosti, reducirali opseg teme. Istraživanje vrijednosnih orijentacija u projektu o religijskim promjenama provedeno na području Zagreba i Zagrebačke županije 1999. godine na uzorku od 705 ispitanika sadržavalo je također ljestvicu stavova među kojima su se nalazili i oni koji afirmiraju patrijarhalnost (Labus, 2000.). No, skala prihvaćanja imala 4 a ne 5 stupnjeva pa su rezultati, nažalost, neusporedivi s prethodnima.

Usporedba rezultata istraživanja 1984. i 1996. godine, na poduzorku seoskog stanovništva od 1.324 i 907 ispitanika, unatoč visokog stupnja prihvaćanja patrijarhalnih stavova u obje godine ipak pokazuje promjene. Od 1984. do 1996. godine smanjen je udjel ispitanika koji patrijarhalne stavove potpuno prihvaćaju (s 51,9% na 47,2%), a porastao udjel onih koji ih potpuno odbacuju (s 2,5% na 5,5%).

Smanjio se broj ispitanika koji se slažu s patrijarhalnošću u podjeli poslova u domaćinstvu i moći. Smanjio se broj ispitanika koji se slaže s tvrdnjama da većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi pripada ženi, da muž ima posljednju riječ, da je odgoj djece prije majčina nego očeva briga, te s tvrdnjom o prioritetnom zapošljavanju muškarca. Međutim, i dalje jednako veliki dio ispitanika i bez promjene prihvaća važnost vođe naroda, poslušnost djece, te stav da su muškarcima bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti. Vrijeme, čini se, donosi blage upite, sumnje i pomake u svezi distribucije poslova i moći u obitelji, ali u slučaju moći muškarca, u javnosti reprezentiranoj *vođom naroda i područjem muške javnosti*, nema nikakvih promjena. Također, bez obzira na ove blage promjene, činjenica da su dvije trećine ispitanika 1996. godine prihvaćale patrijarhalnost pokazuje njezinu *moć i otpornost na vrijeme*. Zato pokazatelji dobiveni usporedbom rezultata u različitim godinama istraživanja nisu statistički značajni ($r = 0,094$ i $C = 0,103$).

Tablica 7.

Patrijarhalnost u vremenu - rezultati istraživanja 1984. i 1996. godine (u%)*

Godina istraživanja	Stupnjevi prihvaćanja					Ukupno	N Broj ispitanika
	1 Uopće se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Neodlučan sam	4 Djelomično se slažem	5 Potpuno se slažem		
1984.	2,5	6,2	6,0	34,4	51,9	100,0	1.324
1996.	5,5	9,5	6,2	31,6	47,2	100,0	907

 $r = 0,094$ $C = 0,103$

* U obradu je uključeno samo sedam usporedivih pitanja. Pitanja u vezi s reprodukcijom iz 1996. koja nisu bila postavljena 1984., nisu uključena.

3.4. Prostor i patrijarhalnost

Utjecaj prostora kao nezavisne varijable patrijarhalnosti u ovom je istraživanju nešto ispod granice statističke značajnosti ($r = 0,29$ i $C = 0,29$), jer ispitanici patrijarhalnost više prihvaćaju nego odbijaju bez obzira stanuju li u gradu ili u selu. No, u gradu manje ispitanika patrijarhalnost prihvaća potpuno (13,6% stanovnika grada i 34,6% stanovnika sela), a više onih koji patrijarhalnost potpuno odbijaju (7,6% ispitanika u gradu i samo 1,8% u selu). Slika o selu kao rodnom mjestu patrijarhata izgleda da ne stoji u potpunosti, iako se ova vrijednosna orijentacija u selu iskazuje učestalije. Osim toga, istraživanja u selu (A. Radić, V. St. Erlich) s razitom etnološkom notom, antropološki su precizno bilježila stare običaje koji nestaju, pri čemu postoji sklonost da se spram tog nestajanja iskazuje izvjesno žaljenje. S druge strane, dihotomija moderno-tradicionalno često se veže uz dihotomiju selo-grad, s tendencijom da se ovo »drugo« vrednuje kao »manje razvijeno«, »nerazvijeno«, »primitivno«, na neki način inferiorno. No, zanemarimo li razlike, patrijarhalnost je dominantna i prihvaćena bez obzira na prostor.

Tablica 8.
Patrijarhalnost i prostor (u %)

Mjesto stanovanja	Stupnjevi prihvaćanja					Ukupno	N Broj ispitanika
	1 Uopće se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Neodlučan sam	4 Djelomično se slažem	5 Potpuno se slažem		
Selo	1,8	14,0	3,7	45,9	34,6	100,0	907
Grad	7,6	30,7	3,8	44,3	13,6	100,0	1.295
Ukupno	5,2	23,8	3,8	45,0	22,3	100,0	2.202

$r = 0,291$

$C = 0,291$

3.5. Obrazovanje i patrijarhalnost

Obrazovanje, odnosno završena školska sprema, faktor je koji je izrazito povezan s patrijarhalnošću. S povećanjem školske spreme smanjuje se broj ispitanika koji prihvaćaju patrijarhalne stavove, a povećava broj onih koji ih odbijaju. To pokazuju indikatori statističke značajnosti ($r = 0,359$ i $C = 0,371$). Pa ipak, natpolovična većina ispitanika svih obrazovnih kategorija prihvaća patrijarhalnost. I veći broj ispitanika s višom i visokom stručnom spremom prihvaća patrijarhat nego što ga odbacuje (55,6% nasuprot 44,4%). Kod onih bez osnovne škole i s nezavršenom osnovnom školom patrijarhat je izgleda općeprihvaćen i neupitan vrijednosni koncept (92,2% i 82,8%), a odbacivanje patrijarhata gotovo je zanemariva mogućnost. Što se faktora obrazovanja tiče čini se da se može prihvatiti prosvjetiteljska premisa o suprotnosti modernog i tradicionalnog, te o patrijarhatu kao orijentaciji koja je »prevladana« ili se »prevladava prosvjetiteljskošću«. Otuda je, dakako, moguć i stav prosvjetiteljskog optimizma, ali i prosvjetiteljske sumnje jer i velik dio onih s najvišim stupnjem obrazovanja prihvaća patrijarhalnost (55,6%).

Tablica 9.
Patrijarhalnost i obrazovanje (u %)

Školska sprema	Stupnjevi prihvaćanja					Ukupno	N Broj ispitanika
	1 Uopće se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Neodlučan sam	4 Djelomično se slažem	5 Potpuno se slažem		
Bez škole	0,3	5,7	1,8	41,8	50,4	100,0	335
Nezavršena osmogodišnja	0,4	12,1	4,7	49,2	33,6	100,0	232
Osmogodišnja	0,6	21,6	4,8	46,7	26,3	100,0	167
SSS	6,8	24,0	6,2	49,3	13,7	100,0	146
Viša, VSS	11,1	33,3	0,0	44,5	11,1	100,0	27
Ukupno	1,8	14,0	3,7	45,9	34,6	100,0	907

$r = 0,359$

$C = 0,371$

3.6. Dob i patrijarhalnost

Budući da patrijarhat znači očinsku vlast i dominaciju po rodu i po dobi (ansije-nitetu), rezultati istraživanja - indikatori statističke značajnosti ($r = 0,328$ i $C = 0,356$) pokazali su da je dob važno obilježje prihvaćanja i iskazivanja patrijarhalnosti. Pravilnost koja se uočava je u tome da s porastom životne dobi raste stupanj prihvaćanja patrijarhalnih stavova (od 71,0% ispitanika u dobi do 29 godina na 93,1% ispitanika starih više od 60 godina). Također, s porastom životne dobi smanjuje se postotak onih koji patrijarhalnost odbacuju (od 24,1% onih do 29 godina na 4,1% onih preko 60 godina). No, bez obzira na ove razlike u svim dobnim skupinama, pa i u najmlađih, prevladava prihvaćanje patrijarhalnosti što je razumljivo jer se patrijarhalni stavovi usvajaju u najranijem djetinjstvu, kada je mogućnost odbijanja ograničena, često nemoguća. Vrijeme usvajanja tih stavova, bez obzira na kasniju interesnu distancu mladih, određuje i njihovu duboku, podsvjesnu ukorijenjenost, raširenost i otpornost na promjene.

Tablica 10.
Patrijarhalnost i dob (u %)

Dob (godine)	Stupnjevi prihvaćanja					Ukupno	N Broj ispitanika
	1 Uopće se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Neodlučan sam	4 Djelomično se slažem	5 Potpuno se slažem		
do 29	5,5	18,6	4,9	49,7	21,3	100,0	183
30 do 39	2,8	29,3	5,0	43,6	19,3	100,0	181
40 do 49	0,7	12,2	1,4	54,0	31,7	100,0	139
50 do 59	0,0	8,3	4,5	43,3	43,9	100,0	157
60 i više	0,0	4,1	2,8	41,7	51,4	100,0	247
Ukupno	1,8	14,0	3,7	45,9	34,6	100,0	907

$r = 0,328$

$C = 0,356$

3.7. Rod i patrijarhalnost

Veza patrijarhalnosti i roda sadržana je u samoj definiciji, odnosno teoriji, ta bi se veza imala iskazati i u empiriji. Kako patrijarhat znači dominaciju na osnovi kriterija roda i dobi za pretpostaviti je da će se rodovi različito odnositi prema patrijarhalnosti, da će se u slučaju stavova toj dominaciji suprotstaviti ili će je podržavati, a kada je riječ o ponašanju da će igrati različite uloge na osnovi stereotipnih rod-nih obrazaca.

I doista, kada je riječ o obavljanju poslova u domaćinstvu, rod se javlja kao obilježje najvećeg utjecaja. Pokazatelji statističke značajnosti iznose: za spremanje stana $r = 0,75$ i $C = 0,60$; za kuhanje $r = 0,80$ a $C = 0,63$ i za pranje posuđa

$r = 0,83$ i $C = 0,65$. Ispitanici se po obavljanju domaćinskih poslova grupiraju u tri velike skupine: prvu čine oni koji te poslove obavljaju svakodnevno (njih oko 50%), među njima velika većina su žene; drugu oni koji te poslove ne obavljaju nikada (oko jedna trećina ispitanika), među njima velika većina su muškarci; a treću oni koji te poslove obavljaju ponekad (to je rodno miješana grupa). Radi se dakle o skupinama ljudi sasvim drugačije svakodnevnice i dnevnih navika. Njihova je svakodnevica obilježena rutinom svakodnevnih poslova, ili nije, a osnovno obilježje razlikovanja tih grupa je njihov rod. To se može pokazati na primjeru kuhanja: dok 88,9% ispitanika ženskog roda kuha svakodnevno, a 3,7% nikada, samo 8,3% ispitanika muškog roda kuha svakodnevno, a 70,4% nikada. Vrlo su slični odnosi i u spremanju stana, te pranju suda.

Tablica 11.
Domaćinski poslovi (kuhanje) i rod (u %)

Rod	Učestalost			Ukupno	N
	Nikada	Ponekad	Dnevno		
Muški	70,4	21,3	8,3	100,0	446
Ženski	3,7	7,4	88,9	100,0	461
Ukupno	36,5	14,2	49,3	100,0	907

$r = 0,803$

$C = 0,633$

Kada je riječ o stavovima veza roda i stavova koji afirmiraju patrijarhalnost nije statistički značajna (Pearsonov $r = 0,077$ i koeficijent kontingencije = 0,102). Pa ipak, razlike postoje. Patrijarhalne stavove prihvaća nešto manje žena (77,2%) nego muškaraca (83,9%) i žene te stavove češće odbijaju (19,1% žena i 12,3% muškaraca). No, patrijarhalnost iznadpolovično, zapravo dvotrećinski prihvaćaju oba roda. Naučene na rodne stereotipe u djetinjstvu, žene i same održavaju vlastitu opresiju afirmirajući patrijarhalne vrijednosti i prihvaćajući rodnu podjelu uloga na osnovi koje su poslovi u domaćinstvu (poslovi rutine i služenja) tipično ženski.

Tablica 12.
Povezanost patrijarhalnih stavova i roda (u %)

Rod	Stupnjevi prihvaćanja					Ukupno	N
	1 Uopće se ne slažem	2 Djelomično se ne slažem	3 Neodlučan sam	4 Djelomično se slažem	5 Potpuno se slažem		
Muški	0,9	11,4	3,8	48,7	35,2	100,0	446
Ženski	2,6	16,5	3,7	43,2	34,0	100,0	461
Ukupno	1,8	14,0	3,7	45,9	34,6	100,0	907

$r = 0,077$

$C = 0,102$

4. Zaključci

1. Osnovni podaci pokazuju visok stupanj prihvaćanja stavova koji afirmiraju patrijarhalnost: prosječna aritmetička sredina iznosi (od mogućih 1 do 5) 3,98. Patrijarhalne stavove znatno više ispitanika prihvaća nego odbija (80,5% nasuprot 15,7%) iako je među onima koji ih prihvaćaju kao i onima koji ih odbijaju znatan udjel onih koji to čine s ogradom »djelomično«. No, bez obzira na to može se reći da je patrijarhalnost dominantna vrijednosna orijentacija većine ispitanika.

Sadržajna analiza tih stavova pokazuje da se među njima najviše prihvaćaju oni koji afirmiraju brigu o majčinstvu, obitelji, kao i stavovi koji stvaraju sliku o *ocu* obitelji i *vođi* naroda. Sve to navodi na pomisao da se prije svega prihvaća slika *idealiziranog patrijarhata* koja imaginarno osigurava *brigu zajednice o pojedincu, zaštićenost i sigurnost*. Riječ je o slici koju su, između ostalih, stvarali i autori moderne (Bacon, Hegel i drugi). Ta je slika bliska idealiziranoj državi - *utopiji* ili pak *snu o izgubljenoj prošlosti, a nadomjestak je za realnost u kojoj se ne realizira ni pravna ni socijalna država*.

2. Unutarnja raščlamba patrijarhalnosti izvedena faktorskom analizom pokazuje formiranje četiri faktora koji su sukladni prethodno rečenome. Prvi je faktor nazvan faktorom diskriminacije, a znači diskriminaciju na osnovi roda i dobi, opresiju i dominaciju muškog roda. Stavovi unutar ovog faktora pokazuju rodnu distribuciju moći i rodnu podjelu poslova. To su stavovi o rodnoj podjeli javnih i privatnih aktivnosti, o domaćinskim poslovima prirodno vezanim uz ženu, o važnosti učenja djece poslušnosti i o važnosti vođe naroda. Drugi faktor nazvan je faktorom obavljanja domaćinskih poslova, treći faktorom zabrana (odnosi se na zabranu abortusa i razvoda braka), a četvrti faktorom brige. Faktor brige na prvom mjestu sadrži stav o brizi oca obitelji, koja se uspoređuje s brigom države, zatim o brizi o obitelji kao nužnoj zadaći države, te o zaštiti majčinstva.

3. Usporedba patrijarhalnosti s drugim vrijednosnim orijentacijama pokazuje da je po stupnju prihvaćanja na prvome mjestu ili rangu *liberalizam*, zatim patrijarhalnost, pa etnocentrizam i na posljednjem socijalistički kolektivizam. Rezultati također pokazuju istovremeno, paralelno i *sinkrono* prihvaćanje patrijarhalnosti i etnocentrizma što se moglo očekivati, te patrijarhalnosti i liberalizma, što se može na prvi pogled doživjeti kao *konflikt* ili suprotnost. Nastanak moderne se, naime, često tumači u opreci spram tradicionalizmu, pa onda i patrijarhalizmu. Međutim, činjenica da znatna većina ispitanika sinkrono, tj. istodobno prihvaća patrijarhalnost i liberalizam, čak je i teorijski razumljiva. Analiza teorijskih tekstova (Bacona, Hegela i drugih) pokazuje da se moderna (liberalizam) zapravo nije suprotstavila predmodernom patrijarhalizmu, da ga marginalizira, stavlja u dodatke osnovnom tekstu ili ga pak eksplicitno afirmira. Afirmatori moderne bili su istovremeno afirmatori patrijarhata. Patrijarhat dakle nije predmoderan ili nemoderan, već na neki način, paralelan s modernom.

4. Prisutnost patrijarhalnosti u vremenu (iskazana dihotomijom patrijarhalno - moderno), kao i njezina prisutnost u prostoru (iskazana dihotomijom selo - grad),

nije jednoznačna u ovoj polarizaciji. Istraživači sela, seoskoga i seljaka, istodobno su bili i istraživači patrijarhalnih odnosa. Na to upućuje opus braće Radić i Vere St. Erlich, koji je dijelom interpretiran u prethodnom tekstu. Koncentracija na seljaka kao političkog subjekta i osuda »pokvarene gospode« povezana s osudom nasilja koju oni vrše (fiškali, suci i drugi), može navesti na različite, pa i ambivalentne stavove prema patrijarhatu. Na osnovi primjera braće Radić moglo bi se naslutiti da je ova različitost u vezi s vizijom boga: kršćanskog Boga-Oca ili predkršćanskog boga bliskoga predpatrijarhalnom razdoblju. Polaritet selo-grad može se, što se toga tiče, slično kao i polaritet patrijarhalno-moderno, vidjeti više kao asocijacija nego kao suprotnost.

5. U empirijskom istraživanju ispitivan je utjecaj slijedećih nezavisnih varijabli na patrijarhalnost: vrijeme, prostor, obrazovanje, dob i rod. Linearno vrijeme je obilježje koje prati blagi, ali ne statistički značajan, pad prihvaćanja patrijarhalnosti. Prostor, tj. podjela na selo i grad, također nije statistički značajan faktor, iako se patrijarhalnost više prihvaća u selu. Dob i rod su obilježja koja pokazuju teorijsku i empirijsku vezu; u slučaju roda ta je veza statistički značajna samo u području ponašanja, no ne i u području stavova. Od svih obilježja najveći je utjecaj obrazovanja; veza patrijarhalnosti i obrazovanja statistički je istaknuta, pa može upućivati na prosvjetiteljski optimizam. No i natpolovična većina (55,6%) najobrazovanijih (onih sa višom i visokom stručnom spremom) prihvaća patrijarhalnost kao vrijednost. Otpornost patrijarhalnosti na obilježja i njihove utjecaje pokazuje njezin duboko *skriven, tajan, neistražen*, često *podsvjestan* korijen i osnovu. To je prije svega vrijeme usvajanja ovih stavova pretočenih u rodne stereotipe koji se usvajaju u najranijem djetinjstvu, pa ulaze u sferu *podsvijesti*, ili *samorazumijevanje neupitne svijesti* koja se, između ostaloga, iskazuje stavovima, pa i instrumentima ovog istraživanja. No, to je također i njezina *mitska* osnova: slika idealne zajednice na čijem je vrhu *veliki muškarac* (Bog Otac), kako kaže Mary Daly. Ovaj bog otac operacionalizira se ponekad u faktoru diskriminacije kao *vođa naroda* ili, pak, u faktoru brige kao *otac obitelji*. No svim tim muškarcima koji ostvaruju brigu i istovremeno dominiraju, legitimitet daje onaj najviši muškarac - Bog Otac ustanovljen u mitu, dakle tisućljetno prisutan, gotovo vječan i gotovo neupitan.

6. Sve ovo upućuje da su patrijarhat i obilježja patrijarhalnosti otporni na promjene (vrijeme), sposobni za preoblikovanje i prurušavanje (Čačinović, 2000.). Danas i ovdje, u Hrvatskoj, u vremenu postmodernog i istovremeno siromašnog i nesigurnog društva, u situaciji nerealizirane društvene brige zbog nedostatka pravne i socijalne države, patrijarhat postaje, u jednom segmentu, *afirmatorom postmoderne, ekofeminističke vrijednosti - brige* stopljene s idealiziranom slikom *stare zajednice*.

Literatura

1. Bacon, Francis (1967.): Eseji ili saveti politički i moralni. Nova Atlantida. - Beograd : Kultura, 245.
2. Bacon, Francis (1994.): New Atlantis. - Chicago ; London ; Madrid : Enciclopedia Britannica, 214.
3. Biblija. Stari i Novi zavjet (1968.). - Zagreb : Stvarnost, 934 i 368.
4. Boban, Branka (2001.): Stradanje žena u Prvom svjetskom ratu. - **Kruh i ruže**, Zagreb, (2001) 15: 7-16.
5. Bosanac, Gordana (1999.): Žena u perspektivama svijeta. - **Kruh i ruže**, Zagreb, (1999) 11: 68-74.
6. Čaćinović, Nadežda (2000.): U ženskom ključu. - Zagreb : Centar za ženske studije, 176.
7. Daly, Mary (1974.): Beyond God the Father. - Boston : Bacon Press, 225.
8. Despot, Blaženka (1995.): New age i moderna. - Zagreb : Hrvatsko filozofsko društvo, 128.
9. Engels, Friedrich (1967.): Poreklo porodice, privatne svojine i države. - Beograd : Kultura, 205.
10. Erlich, St. Vera (1964.): Porodica u transformaciji. - Zagreb : Naprijed, 490.
11. First-Dilić, Ruža (1973.): Bračna podjela rada u životnom ciklusu poljoprivredne porodice. - **Sociologija sela**, Zagreb, 11 (1973) 40-42: 172-182.
12. Griffin, Susan (1982.): Made from this Earth. - London : The Women's Press, 344.
13. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1964.): Osnovne crte filozofije prava. - Sarajevo : Veselin Masleša, 429.
14. Hodžić, Alija (1990.): Društvene grupe i vrijednosne orijentacije. - U: **Sociološki faktori razvoja**. - Zagreb : Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 97-121.
15. Hodžić, Alija (1991.): Etnocentizam društvenih grupa i nacionalnih zajednica. - U: **Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj**. - Zagreb : Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 115-128.
16. Humm, Maggie (1995.): The Dictionary of Feminist Theory. - Columbus : Ohio State University Press, 354.
17. Irigaray, Luce (1999.): Ja, ti, mi : za kulturu razlike. - Zagreb : Ženska infoteka, 98.
18. Klaić, Bratoljub (1962.): Rječnik stranih riječi. - Zagreb : Zora, 1607.
19. Labus, Mladen (2000.): Vrijednosti u hrvatskom društvu. - **Sociologija sela**, Zagreb, 38 (2000) 1-2 supplement: 169-203.
20. Marshall, Gordon (1998.): Dictionary of Sociology. - Oxford ; New York : Oxford University Press, 710.
21. Radić, Antun (1936.): Sabrana djela, III. : Dom, 1901. - Zagreb : Seljačka sloga, 432.
22. Radić, Stjepan (1971.): Uzničke uspomene. - Zagreb : Zora ; Matica hrvatska, 356.
23. Selo u tranziciji (2000.) / Milan Župančić, Alija Hodžić, Dušica Seferagić, Anđelina Svirčić, Bosiljka Milinković. - **Sociologija sela**, Zagreb, 38 (2000) 1-2: 1-336.
24. Supek, Rudi (1978.): Društveni procesi i društvene vrednote - U: Rudi Supek (red.): **Društveni procesi i društvene vrednote**. - Zagreb : Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 15-51.
25. Supek, Rudi (1983.): Zanat sociologa : strukturalna analiza. - Zagreb : Školska knjiga, 278.
26. Weber, Max (1999.): Vlast i politika. - Zagreb : Naklada Jesenski i Turk ; Hrvatsko sociološko društvo, 226.
27. Wesel, Uwe (1983.): Mit o matrijarhatu. - Beograd : Prosveta, 184.

Jasenska Kodrnja

Institute for Social Research in Zagreb, Zagreb, Croatia

Patriarchality in Croatian Family: Caring or Domination

Summary

The author presents some indicators of patriarchal attitudes based on the results of a research survey »Social structure and the quality of life in the period of transition« by the Institute for social research in Zagreb and the Center for the research of transition and civil society. Data was collected using a survey method on a representative sample of Croatians who were of age and live in the village. Patriarchal attitudes were observed on the level of attitudes and behaviour and is in segments: reproduction, power, the relationship of private-public, performing household duties. The first, theoretical, part of the article is concerned with the analysis of patriarchal based on texts by the authors of the moderne (Bacon, Hegel). The author demonstrates that »moderne« is not opposed to pre-moderne patriarchal attitudes, but that it implicitly or explicitly affirms it. In those authors, as in some others (Erlich, brothers Radić) we recognize the idealized picture of patriarchal society where a prominent place is occupied by the value of caring (about the family, about the state) and the subject is the Big Man (the father of the family, the leader of the people or god). Almost identical results emerge from the interpretation of the empirical research results. The great majority of those surveyed accepts and affirms patriarchal values, and the influence of various independent variables is most often below the level of statistical significance.

The attitudes that are most often accepted also show that it is a question of an idealized picture of patriarchal society where the prominent part occupies the Big father and where the old values are intertwined with the new post-moderne value: caring. The authors emphasize two essential features of the patriarchal tradition: resistance to change and tendency to disguise. According to some authors of postfeminism, these characteristics emerge from its deep, subconscious and mythical level.

Key words: patriarchality, modern, postmodern, caring, domination, Big man (father, god)

Received on: 1th June, 2002

Accepted on: 7th July, 2002

Jasenska Kodrnja

Institut des Recherches sociales à Zagreb, Zagreb, Croatie

La tradition patriarcale et famille en Croatie: souci où position dominante

Résumé

L'auteur présente quelques indices de la tradition patriarcale basés sur les résultats de l'enquête de recherche «La structure sociale et la qualité de vie au période de transition» administré par L'Institut des Recherches sociales à Zagreb et Centre pour recherche de la transition et de la société civile. Les résultats ont été obtenus par la méthode de questionnaire sur l'échantillon représentatif des habitant Croates qui sont majeurs. Nous présentons ici les résultats obtenus des participants qui habitent au village. La tradition patriarcale est observée aux niveaux des attitudes et du comportement et on l'examine en sections: la ré-production, le pouvoir, les relations privé-public, l'engagement dans des travaux domestiques.

La première section du texte, la théorie, est une analyse du concept de patriarcal selon les textes des auteurs de la moderne (Bacon, Hegel). Les auteurs montrent que la moderne ne s'oppose pas à la tradition patriarcale d'avant-moderne mais l'affirme implicitement ou explicitement. Chez ces auteurs et chez quelques autres (Erich, frères Radic) on reconnaît un image idéalisé de la tradition patriarcale où la position éminente est occupée par la valeur de souci (de famille et de l'état) et le sujet est Le Grand Homme (père de famille, chef du peuple, dieu). L'interprétation de recherche empiric offre presque des mêmes résultats. La vaste majorité des questionnés accepte et affirme les valeurs patriarcales, et l'influence des différentes variables indépendantes est le plus souvent sous le niveau de la signification statistique. Les attitudes que les questionnés acceptent le plus souvent indiquent qu'il s'agit d'un image idéalisé de la tradition patriarcale où le Grand Homme occupe la position dominante et les valeurs traditionnelles sont interlacées avec cette nouvelle valeur postmoderne: le souci. De tout cela l'auteur fait ressortir l'essentiel du patriarcal: la résistance aux changements et la tendance de se déguiser. Il est à supposer, selon certains auteurs de post-féminisme, que ces traits patriarcaux surgissent de leur niveau profond, subconscient et mythique.

Mots-clés: patriarcal, moderne, post moderne, souci (solicitude, préoccupation), position dominante, Grand Homme (père, dieu).

Reçu: le 1er juin 2002

Accepté: le 7 juillet 2002